

Spomini

Marko Pavliha Mato Lita

Odlomek iz knjige¹

Odkar pomnim, me mikajo neraziskane morske globočine z mitološkimi prikaznimi, ameriški Divji zahod, pragozdovi, zasnežena gorovja, razbeljene puščave, zvezde, planeti, kometi, neznani leteči predmeti, neskončno vesolje, astronomi, nezemeljska bitja, duhovi, pošasti, peklenščki, povodni možje, tete pehte, kekci, kljukci s strehe, pike nogavičke, ostržki, kavboji, indijanci, vile, angeli, božanstva, dinozavri, parapsihološki pojavi in vse, kar je skrivnostnega. Fantazije mi še dandanes brizgajo iz domišljije, knjig, filmov in nekoč, že davno je od tega, oh, dobri stari časi, iz velikega lese-nega radia s platnom in z lučko ... Takrat sem se tako zelo vživel v radijske igre, da sem si v tej govoreči škatli zamišljal majcena nastopajoča bitja.

Najlepše, kar lahko doživimo, je skrivnostno, je verjel Albert Einstein, to je temeljno občutje, ki je v semenu vsake znanosti in umetnosti. Kdor ga ne pozna, kdor se ne more več čuditi, skorajda ne obstaja, saj je njegovo notranje oko ugasnjeno. Spoznanje, da obstaja nekaj, kar je za nas nedoumljivo, misterij najglobljega uma in najsijajnejše lepote, ki je našemu razumu dostopen samo v najbolj poenostavljeni obliki, pomeni pristno religioznost in duhovnost. Največjega skrivnostnega čudeža pa ni treba iskati naokoli, ker ga imamo tik pred nosom in v sebi, v vsakem atomu, celici in molekuli: Življenje.

*

¹ Avtobiografija z naslovom *Svetilnik: padci in pobiranja poetičnega pravnika* bo novembra 2023 izšla v Zbirki Osebnost pri Založba Chiara.

Rosno mlad otrok sem še bil, štel sem dobri dve leti, ko se je moj oče, tati mu pravim, srečal s svojim kolegom in prijateljem Vidom Pečjakom, ki takrat še ni bil svetovno znan psiholog, profesor in pisatelj. Poleg akademskega opusa, ki je ponesel njegovo pronicljivo znanje v tujino, je bil eden prvih gerontologov, ki je poudarjal učenje v tretjem življenjskem obdobju ter tudi moč domišljije. Predvsem pa je z inovativno, prijazno (namesto katastrofično) znanstveno fantastiko prinašal etična sporočila za vse generacije, kar je trajno in neprecenljivo.

Spomnim se slokega in čednega možakarja, ki se je sklonil k meni in me prijazno pobaral:

“Dober dan, fantek, kako pa je tebi ime?”

“Mato Lita,” sem strumno odvrnil, kar naj bi opisovalo moje ime in priimek, a mi govorne spretnosti očitno še niso omogočale pravilne izgovarjave. Odsihmal sem bil za vrlega profesorja le Mato Lita, celo tedaj, ko je tatiju kakšnih štirideset let pozneje komentiral moje petletno politično udejstvovanje; češ – kdor se druži z volkovi, mora z njimi tuliti, drugače ga preženejo ali raztrgajo (kar se je naposled res zgodilo).

Ko sem čez nekaj let prvič prebral Pečjakov mladinski roman *Drejček in trije Marsovčki*, ki ga je napisal še pred mojim rojstvom, sem si živo predstavljal, da bi me tako klicali na čarobnem rdečem planetu, kjer so prepovedane vojne in orožje, do tja pa je možno potovati v leteči cigari. Miš, Maš in Šaš so bili tudi moji nezemeljski prijatelji, z raketo smo ponoči lahko pobegnili pred dnevnimi skrbmi in potovali med planeti. Že kot deček sem se želel boriti za mir, da bi razpustili vojsko in odpravili grdobjo in krivice, ki netijo sovraštvo med ljudmi in vojskovanje.

*

Pravijo, da je prvih sedem let usodnih za človekovo življenje, ker se otrok nahaja v stanju, v katerem je izjemno dovzeten za vplive iz okolja, še posebej od staršev. Bil sem dokaj bolehen deček z močnim bronhitisom, ki je materi povzročil zdravstvene težave že med nosečnostjo in po porodu, tako da me ni mogla dojeti, obema staršema pa neprespane noči; ne morem si misliti, kako sta se počutila, ko sem se dušil in sta morala klicariti zdravnika, ki je na moj račun prejel marsikatero “plavo kuverto”. Pošiljali so me v obmorska zdravilišča in nekaj mesecev sem preživel v bolnišnici, saj so zdravniki sumili, da imam tuberkulozo, namesto te pa sem v hiši zdravja staknil večino nalezljivih otroških bolezni.

Po pripovedovanju sodeč naj bi želel ostati hospitaliziran zaradi svoje najstarejše sestrične Irene, v katero sem bil po otroško zagledan; Irena je bila prav tako na preiskavah, a njo so nato odpustili, mene pa zadržali. To me je tako šokiralo, da sem prvič in najverjetneje predzadnjič v življenju umolknil in nekaj tednov nikomur nisem črhnil niti besede, tudi z najdražjim obiskovalcem ne, kar je, glede na mojo siceršnjo zgovornost, težko verjeti. Čeprav mi nihče ni zaupal diagnoze, je najbrž šlo za selektivni mutizem, redko in kompleksno anksiozno motnjo, pri kateri otroci zaradi hudih občutkov tesnobe ne zmorejo verbalne komunikacije v specifičnih socialnih okoliščinah.

Usoda me je še nekajkrat pripeljala v bolnišnice: ko so mi denimo operirali tur na riti, ups, na zadnjici, mi odstranili mandeljne in žrelnico ter mi čez desetletja operirali koleno in letos kolk. Nekajkrat sem si zlomil roko (no, prvič sta to storili kar mami in sosedu, ko sta me vzeli medse, da smo se *guncali*, sevé na moje vztrajanje), nekajdnevnega bivanja v puljski bolnišnici zaradi slabega počutja v vojski pa skorajda ne štejem, razen tega da sem prvič v življenju omedlel zaradi injekcije penicilina. Že po prvih nekaj letih obstoja sem padel s konja in si razbil čelo, na katerem se še danes vidi brazgotina, menda je bilo krvi več kot na krvodajalski akciji! Stricu, ki je bil tudi naš sosed, se moram zahvaliti, da me je s fičom ekspresno odpeljal na šivanje, ker moji starši še niso imeli avtomobila. Tu in tam sem se pred puncami zanosno bahal s tem kaskaderskim pripetljajem, pri tem pa nedolžno zamolčal podatek, da sem dejansko telebnil z lesenega konjička.

*

Svojčas sem živel v zmotnem prepričanju, bržkone zaradi otroških izkušenj in občega pogroma zoper zdravstvo, da nas v javni bolnišnici razčlovečijo. Pač ker paciente uniformirajo v bolniške pižame in halje, da potem laže družno hropemo, tarnamo in smrčimo, medtem ko nas preiskujejo, merijo, zbadajo, depilirajo, polnijo s tabletami, odvajajo, asketsko hranijo in birokratsko obravnavajo brez izjem in privilegijev, ne glede na izobrazbo, naziv, položaj, funkcijo in denar.

Toda po enotedenskem zdravljenju v odlični Ortopedski bolnišnici Valdoltra v Ankaranu sredi zimskega prosinca 2023 me je pri dopolnjenih šestih desetletjih obšlo spoznanje, da se človek v bolniški postelji dejansko učloveči ali počloveči, ker odvrže obleko, napuh, pogum, civilno podobo in egove maske. Tako ostane le pristni višji jaz, božje v nas, ki nas prepleta

v celoto. Vsi bolniki smo v bistvu enaki, prav tako osebje, čeprav jih dojemamo kot svetnike in dobre vile. Naš skupni imenovalac je zdravje, ki je predpogoj za mir in srečo.

Tam bolniki nismo čutili nobene zdravstvene krize, vsaj med mojim zdravljenjem ne, ker so z nami ravnali strokovno, prijazno in enakopravno. Naj tako tudi ostane, v imenu zahvale in človekoljubnosti pa sem v "kostno banko" z veseljem daroval del zdrave kosti, da bi le komu koristila. Ampak brez zaupanja v življenje, vere, trdne volje, telovadbe, meditacije, molitve, vizualizacije, avtosugestije in duhovne biblioterapije nam tudi najboljši zdravniki ne morejo docela pomagati. Saj veste, smo to, kar mislimo, in če neomajno verjamemo v zdravje, je bistveno večja verjetnost, da bomo okrevali, zdrav duh in čilo telo sta zlita v celoto.

*

V bolnišnicah se dogajajo tudi majceni čudeži, švicarski zdravnik in psiholog Carl Jung bi jih bržkone opisal kot sinhronicitete. Eden mojih sobnih sotrpinov je denimo bral knjigo *Človeška ljubezen* Mance Košir in jo na glas citiral. Ko so me naslednje jutro odpeljali v predprostor operacijske dvorane, kjer sem leže na pol gol čakal na lokalno anestezijo pred menjavo kolčnega sklepa, sem bil vnovič deležen drobnega blagoslova. Pristopila je asistentka in mi povedala, da me je ravno sinoči poslušala na posnetem literarnem večeru v družbi Mance in Mojce Fatur, zjutraj pa je ob prihodu v službo zagledala moje ime na seznamu skorajšnjih operirancev. Res ne navadno, je zamrmrala bolj sebi kot meni, jaz pa verjamem, da je bilo tako namenjeno, zgodila se je božja volja.

Kako malo je treba, da nam topla beseda prežene tesnobo, mar ne?

V bolniški postelji človek marsikaj kontemplira, globoko razmišlja. Neki ljubeči oče je dejal, da je bolezen ljubezen, ki je še nismo spoznali; tako sporoča *Biblija ljubezni* in takšna so tudi doživljajska sporočila vrhunske pravnice Sare Ahlin Doljak, odvetnice in profesorice, ki ne more govoriti zaradi multiple skleroze. Privezala jo je na voziček in jo priklopila na cevke, črpalke, ventilator in govorni komunikator.

"Bolniška postelja je simbolika in resničnost," je zapisala v presunljivi knjigi o hvaležnem čislanju življenja, "saj nihče ne more prenašati moje bolezni namesto mene. Materialne stvari, ki se izgubijo, je moč najti. Nečesa pa ne morem najti, ko je izgubljeno. Česa? Življenja, vendar."

*

Ampak vrnimo se v moje zgodnje otroštvo, da se ne bom prehitro postaral. Od mame Ane Vide - Nuše, trgovke po poklicu, sem se navzel nesebičnosti, vedrine, nasmeha, optimizma, kuhanja, pospravljanja, zaobljenega videza, težav z nogami, naivnosti, pretiravanja in olupševanja dejstev. Po očetu Milanu, profesorju industrijske pedagogike, ki je študiral tudi slavistiko in psihologijo, imam vztrajnost, delavnost, egocentričnost, kanček koleričnosti, nepriročnost (oba sva bolj nerodna pri tehničnih opravilih), veselje do glasbe, športa, hoje v planine, po njem imam tudi knjigoljubnost in pisateljsko žilico. Šele v odraslosti sem po zaslugi Najdražje sprevidel, da se od staršev nisem mogel naučiti zrelega odnosa do denarja, ki ga je pri nas vselej primanjkovalo, iz meseca v mesec smo se prebijali, čeprav smo si vedno privoščili poletne in zimske počitnice ter tudi kakšno lepše oblačilo ali priboljšek (na žalost se naš ego rad mazohistično primerja z drugimi, ki imajo več pod palcem in si recimo kupijo smučanje v Italiji ali Avstriji namesto na Planini Javornik na Pokljuki). Toda oba draga starša sta mi namenila toliko pozornosti in ljubezni, kot sta ju zmogla v danih okoliščinah; nista me vzgajala permissivno, pa tudi represivno ne, čeprav mi je tati kdaj prisolil klofuto, ki sem mu jo običajno zameril, še posebej tedaj, kadar sem imel občutek, da se mi je zgodila krivica. Na Podjunki ulici v Ljubljani se je vsake toliko tudi zelo glasno govorilo in vpilo, zlasti ko je prišla na obisk očetova polsestra; bojda zaradi temperamenta, čeprav ni bila Primorka, kar si dandanes razlagam kot svojo karmično generalko za prihodnjo selitev v Istro.

*

Govori se in piše, da je vsak od nas bolj ali manj ranjen otrok zaradi oseb in dogodkov v otroštvu. Ampak ali nam zares pomaga, da za svoje odrasle travme in tegobe venomer obsojamo starše, razen če so koga dejansko zlorabljali? Tudi naše matere in naši očetje so bili pod vplivom svojih roditeljev in le malokdo se je zmozel rešiti podedovanih in privzgojenih vzorcev ter začeti znova, brez pez iz preteklosti. Starši moje generacije so se raje oklepali ideologije, religije ali hobijev oziroma pristočasnih dejavnosti, kot da bi se ukvarjali s samorefleksijo, tega jih tudi nihče ni naučil. Po nekaterih duhovnih izročilih si otroci celo sami izberejo roditelje, kar naj bi bilo povezano s karmo, z vzrokom in posledico: kar smo sejali v prejšnjem življenju, naj bi želi v naslednjem. Zato je eno najbolj osvobajajočih spoznanj, da si oče in mati preprosto zaslužita brezpogojno otrokovo ljubezen, v dobrem in slabem, kajti brez njiju tudi nje ali njega ne bi bilo

na tem svetu, sprva v varnih družinskih jaslih in potem v tekmovalni areni, kjer starševske vajeti prevzame širše okolje. Odpustiti je treba čustvene dolgove, ki na primer nastanejo, če je bil nekdo nasilen do nas – nekoga prizadene že nagrbančeno čelo in vpitje, drugega zaušnica ... Prav tako če smo bili neupravičeno kaznovani, v šoli ustrahovani ali zasmehovani ali če dajejo starši prednost drugemu otroku in podobno. Prenašanje lastnega čustvenega nelagodja na bližnje ne pomaga, ne, še hujše postane, čustvena prevara v obliki napadanja, obtoževanja, oklepanja, dominiranja, manipuliranja in nadziranja je uničujoča za naše odnose. Zato zdaj, v zrelih ali poznih srednjih letih, do staršev čutim samo še ljubezen in hvaležnost, vse ostalo je izhlapelo v veselje.

Morje in druge strašljive zgodbe

Prebivali smo v hiši v Spodnji Šiški v Ljubljani, ki jo je sezidal tatijev oče, ata Anton, sin kmečkih staršev iz Zapodja nad Litijo, avstro-ogrski vojak, ki se je vrnil s soške fronte, strojevodja, čebelar, vrtnar, rokodelec in izvrsten pripovedovalec zgodb. Iz prvega zakona je imel hčer Minko, kot vdovec pa se je vnovič oženil z meščanko Zoro, ki mu je podarila dva sinova. Tatijevo mater sem tudi jaz imenoval mama, ker ona "že ni stara", kot se je rada pridušala, medtem ko mi je recimo postregla s krajcem kruha, namazanim z mastjo in ocvirki. Naučila me je, da se hrane ne meče stran in da je treba kruh pobrati in poljubiti, če ti slučajno pade na tla, ker je božji dar. Z atom sta živela v pritličju, tati in mami pa sta prenovila prvo nadstropje in potem zgradila še bivalno podstrešje – mansardo. Najbolj dragoceni del moje rojstne hiše pa je bil dokaj prostoren in zelen vrt, ki nam je omogočal neposreden stik z naravo, čeravno smo prebivali v mestu.

Ata me je nekaj let pred začetkom osnovne šole naučil brati in pisati, še danes imam tisti stari abecednik. Slabše pa mu je šlo pri mojem usposabljanju kar se tiče ročnih spretnosti, saj sem po naravi dokaj neroden, štorast po domače. Pogosto sta me z mamo vzela na počitnice v Fieso, kjer je med vsakodnevnim koncertom škržatov omamno dišalo po rožmarinu, figah in poletju. Z menoj sta imela bolj ali manj le eno težavo: nikakor me namreč nista mogla zvabiti s trdnih tal v neznano mokro okolje. Ko sem se lepega popoldneva zopet drl kot črednik, da "ne grem v vodo, ker je pokakano morje," je k nam pristopil razjarjen moški in zarohnel:

"Če ne boš takoj utihnil, mulc frdamani, bom šel po palico in te nažgal po nagi riti!"

Od šoka sem hipoma utihnil in še preden je ata, ki je bil navzlic nizki rasti krepke postave in mišičastih rok, uspel posredovati, sem nenavadno prijazno vprašal:

“Gospod, kje pa imate palico?”

“V avtu, zakaj sprašuješ?”

“Joj, ali bi vi mene, prosim, malo peljali naokoli, če se ne bom več jokal?”

Zdaj je bil možakar tisti, ki je bil šokiran in je pobral šila in kopita! Jaz pa sem vzljubil morje šele na otoku Krku, ko me je tati naučil plavati in pozneje tudi skakati na glavo. Dasiravno na “ortodoksen” način – tako, da mi je na pomolu spodnašal noge ...

*

Ata mi je pripovedoval strašljive zgodbe iz kmečkega življenja in vojne; recimo, kako ga je sredi noči v taverni zbudil ženski glas, ki je klical njegovo ime. Ko je šel na plano, da bi videl, od kod glasovi, je v rov treščila granata in pobila vse, razen njega.

“Božji glas je bil, devica Marija,” je komentiral, ko smo v somraku sedeli v kuhinji in molili ob zvonjenju bližnje cerkve sv. Frančiška, včasih pa sta mi stara starša tudi kaj lepega zapela. Edina sta bila, ki sta mi razprla krščanske duri, mama me je celo na skrivaj krstila, ker bi zaradi tega “protikomunističnega” dejanja moj oče v tistih železnih časih lahko izgubil službo. Še danes mi je pri srcu moja prva molitev Sveti angel, ki si jo pogosto ponavljam kot mantra.

Očetova starša sem imel torej doma, ob sebi, mamina pa sta živela v starem bloku v centru mesta na Prešernovi cesti, kamor sem rad zahajal in največkrat tudi prespal, ker je bilo tam vse drugače kot doma. Oma Anica je izvirala iz gostinske družine iz Šentjurja pri Celju, deda Albin iz Poljčan, z njima pa je kot podnajemnica živela teta Rezka, ki sem jo oboževal, ker mi je dajala potuho in z menoj nešteto krat igrala *človek, ne jezi se*. Imel sem še eno teto, s katero nisem bil v nobenem sorodstvu, teto Emo, sosedo v Šiški, ki nas je vse po vrsti in morda še najbolj mene razvajala z dobrotami in darilci, ji je pa mami darežljivost stokrat povrnila, saj je pogosto kuhala za njenega moža in sina, prala in likala.

Oma je vseskozi pletla, kvačkala in izvrstno kuhala, deda pa je bil na petek ali svetek praznje oblečen, v beli srajci in kravati, s kozarcem žganega v roki, preveč je pil in kadil ter me včasih v solzah malce boleče trepljal po licih, dolgo nisem vedel, zakaj. Kot dojenčka me je poimenoval Čombe po predsedniku vlade Demokratične republike Kongo, ker sem bil bojda

tako temne polti, da bi lahko bil afriškega porekla. Rad sem se vozil z njim v modrem fiatu in ga nagovarjal, da preizkusiva najvišjo možno hitrost, na nekem družinskem izletu v Celovec pa sem prisotne naivno vprašal, ali tamkajšnje krave mukajo po avstrijsko. Nekoč me je zgodaj zjutraj peljal k frizerju, ker je bil zanj vsakdo z normalno dolgimi lasmi "bitels", za kar me je nagradil z novim belim ponyjem – kolo sem zvečer parkiral pred posteljo in se ga ljubeče oklepal še med spanjem.

*

Moj deda je utelešal tragično razklanost šentflorjanskega življa zaradi polpretekle zgodovine, čeprav mržnja med levico in desnico sega še globlje v narodovo drobovje. Pred drugo svetovno vojno sta imela z omo trgovino v Mokronogu, potem se je pridružil Gubčevi brigadi in postal intendant – častnik, ki je vodil oskrbovanje vojske. Po vojni je kot oficir dobil stanovanje v Ljubljani in nekega dne izginil kot kafra, skupaj z avtom, ki je bil parkiran pred blokom. Omo so obiskali udbovci v usnjenih plaščih in ji pod pretvezo zbiranja dokazov pobrali zlatnino in krznene plašče. Zavistni komunistični tovariši so izkoristili njegovo pretirano gostilniško zgovornost – menda je povedal šalo ali dve na račun maršala Tita – in ga po hitrem postopku strpali na Goli otok, kjer je pretrpel skoraj pet let. Pred nekaj leti sem se končno na lastne oči prepričal, kako nečloveške so bile razmere na teh ostrih kvarnerskih skalah pod razbeljenim soncem, kjer so sojetniki ovajali in pretepali drug drugega, če so hoteli preživeti. Za naju z ženo in za taščo je bil to navidezno turističen izlet, a za deda pekel sredi modrega morja.

Deda ni črnil besede o tem mračnem obdobju, pravzaprav je bila to družinska skrivnost vse do njegovega mnogo prezgodnjega slovesa. Spomnim se le, kako se je začel tresti kot šiba na vodi, kadar je kdo pozvonil pri vratih. Pripovedoval je o partizanskih dogodivščinah in dovolil mi je, da sem si nadel star vojaški opasač, na avtomobilskih ključih sem si ogledoval prevrtan naboj, s katerim si je skoraj vzel življenje, da ne bi padel v nacistično zasedo, poslušala sva nedeljsko radijsko oddajo *Še pomnite, tovariši?* in si večkrat ogledala filma *Bitka na Neretvi* in *Sutjeska*.

O dedovem mučeništvu sem mnogo let po njegovi smrti nekoliko izvedel od Andreja Aplenca in Radovana Hrasta, dvakratnega zapornika – dvomotorca in "viharnika na razpotju časa", čeravno ga nista osebno poznala. Gospod Hrast je po upokojitvi začel organizirati izlete na Goli otok in na

bližnji otok Grgur, kjer je kot zapornik gradil žensko taborišče. Z neverjetno energijo in pozitivnostjo je ljudem pripovedoval svojo zgodbo:

Ko sem prvič kot svoboden človek stopil na Goli otok in strmel v upravno stavbo, za katero sem lomil in klesal kamen, sem se najprej vprašal, če je sploh mogoče, da sem tukaj živ. Na otok se ne vračam s sovraštvom. Nasprotno. Spoznavam, da mi ta kamen, ki ga tisočletja greje sonce in bije burja, daje neverjetno pozitivno energijo. Ko sem začel razmišljati o nas zapornikih in tistih, ki so nas fizično in psihično trpinčili, sem spoznal, da smo bili vsi na istem, da so bili morda naši rablji še večji reveži kot mi. Sploh niso bili svobodni. Vsi smo bili ujetniki tistega časa.

Če hitro preskočim nekaj desetletij od teh grenkosladkih doživetij otroštva, naj priznam, da sem po številnih peripetijah v življenju pristal tudi v politiki. Med razpravo o spravi sem v državnem zboru v poslanskem svojstvu povedal dedovo zgodbo in vidno ganjen zaključil:

“Kljub vsemu moj stari oče nikoli ni grdo govoril o partizanih in naša družina na nikogar več ni jezna. To je edina možna sprava, ki se lahko dogodi le v naših srcih.”

Zavladala je tišina, po plenarni seji pa je k meni pristopilo nekaj “desnih” poslancev, ki so mi s kretnjami ali besedami izrazili sočutno odobravanje. Obenem me je žalostilo, da so se mi “levi” izognili, čeprav sem uradno pripadal tej politični opciji.

